

*Azərbaycan Respublikası Qida Təhlükəsizliyi  
Agentliyi sədrinin 25 yanvar 2022-ci il tarixli  
Ü/002/22 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmişdir.*

**Xırda buynuzlu heyvanların taun xəstəliyinə  
qarşı kompleks**

**TƏDBİRLƏR PLANI**

**Bakı – 2022**

## **Sənədin məqsədi, əhatə dairəsi və strukturu**

Hazırkı sənəd xırda buynuzlu heyvanların taunu xəstəliyinin aşkar edilməsi, xəstəliyin diaqnostikası və ləğv edilməsi üçün inzibati-təsərrüfat və təşkilatı tədbirləri əhatə edir. Sənədin məqsədi ölkədə taun xəstəliyi üzrə epizootoloji nəzarət tədbirləri həyata keçirməklə xəstəliyin olub-olmamasını təsdiq etmək və bu barədə aidiyyəti üzrə yerli və beynəlxalq təşkilatlara məlumat vermək, habelə xəstəlik aşkarlandığı halda mübarizə tədbirlərinin icrası üçün əlaqədar qurumların birgə fəaliyyətinin tənzimlənməsindən ibarətdir. Sənəd, hazırda dünyada tətbiq edilən “vahid sağlamlıq” təşəbbüsündən irəli gələn tələblər nəzərə alınmaqla XBT ilə mübarizə sahəsində ölkənin hazırlıq aspektlərini əhatə edir. Sənədin hazırlanmasında Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının, BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının təlimatları və yerli hüquqi normativ aktların tələbləri nəzərə alınmışdır.

# Mündəricat

Sənədin məqsədi, əhatə dairəsi və strukturu.....	2
İxtisarların siyahısı.....	4
Anlayışlar .....	4
Giriş.....	5
1.Xəstəliyin təsviri.....	7
1.1.Törədici amil .....	7
1.2.Xəstəliyin tarixi.....	7
1.3.Həssas populyasiyanın təsviri .....	8
1.4.Profilaktika strategiyası .....	8
1.5.Erkən xəbərdarlıq sistemi .....	9
2.Hüquqi tənzimləmə.....	9
3. XBT xəstəliyinin aşkar edilməsi və bildiriş sxemi.....	10
3.1.XBT-nin aşkar edilməsi və bildiriş sxemi üzrə vəzifələr.....	11
3.1.1.Təhlükə mənbələri üzrə məsul olan subyektlər .....	11
3.1.1.1. XBT-yə görə epizootoloji risk daşıyan malları ölkəyə idxal edən subyektlər.....	11
3.1.1.2. Ailə - kəndli və fermer təsərrüfatları .....	12
3.1.1.3. Sərgilər və diri heyvan bazarlarının .....	12
3.1.1.4. Heyvan kəsimi müəssisələri .....	12
3.1.1.5. Milli parklar, qoruqlar, dövlət təbiət yasaqlıqları və ovçuluq təsərrüfatlarında .....	13
3.1.2. AQT-nin regional bölmələri, AXA-nın rayon təşkilatları (HSBXİ) və ərazidə fəaliyyət göstərən özəl baytarlıq mütəxəssisləri .....	13
3.1.3. AQT-nin regional bölmələri, AXA-nın rayon təşkilatları (HSBXİ) və ərazidə fəaliyyət göstərən özəl baytarlıq mütəxəssisləri .....	14
3.1.4. Rayon üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya.....	15
3.1.5. Respublikanın baş dövlət baytarlıq müfəttişi.....	15
3.1.6. AQTİ-nin Mərkəzi Baytarlıq və regional sınaq laboratoriyaları .....	16
3.1.7. Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya .....	16
3.1.8. Digər maraqlı tərəflərin rolu .....	17
4. XBT-nin ləğvi üzrə tədbirlərin idarə olunması.....	17
4.1. XBT xəstəliyinin ləğvi üzrə tədbirlərin icrasına cəlb edilmiş qurumların rolu və funksiyaları .....	19
4.1.1. Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya .....	19
4.1.2. Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi.....	19
4.1.3. Ekspert qrupları .....	20
5.Xəstəliyin ləğvinə yönəlmiş tədbirlər .....	21
5.1. Məhv etmə.....	21
5.2. Məcburi peyvəndləmə.....	21
6.Kompensasiya ödənişləri.....	22
Əlavə 1: XBT üzrə tədqiqat forması .....	23

## İxtisarlarnın siyahısı

AQTA – Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi  
AQTİ – Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi İnstitutu  
AXA – Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi  
BETİ – Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu  
ETSN – Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi  
FAO - BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı  
FMV – fərdi mühafizə vasitələri  
HSBXM – Heyvan Sağlamlığı və Baytarlıq Xidməti Mərkəzi  
HSBXİ – Heyvan Sağlamlığı və Baytarlıq Xidməti İdarəsi  
XBH – xirda buynuzlu heyvanlar  
XBT – xirda buynuzlu heyvanların taunu  
KTN – Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi  
MBL – AQTİ-nin Mərkəzi Baytarlıq Laboratoriyası  
MZ – müşahidə zonası  
RBM – Respublika Böhran Mərkəzi  
RSL – AQTİ-nin regional sınaq laboratoriyaları  
ÜHST (ÜHST) – Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatı  
YBM – Yerli Böhran Mərkəzi  
YZ – yoluxma zonası

## Anlayışlar

Tədbirlər planında istifadə edilmiş anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

- **Yoluxma zonası** – XBT aşkar edilmiş təsərrüfatdan 3 km radiusda müəyyənləşdirilmiş müvəqqəti nəzarət zonası
- **Müşahidə zonası** - XBT aşkar edilmiş təsərrüfatdan 10 km radiusda müəyyənləşdirilmiş müvəqqəti nəzarət zonası

## Giriş

XBT – qoyun və keçilərin yüksək kontagioz xəstəliyi olmaqla, əsasən iti və yarım iti gedişə malikdir. Xəstəliyə dağ qoyunu və keçisi, ceyran, cüyür və bu kimi digər vəhşi kövşəyən heyvanlar da həssasdırlar.

XBT, insanlara yoluxmasa da, ciddi iqtisadi itkilərə səbəb olduğu üçün insanların həyat şəraitində ciddi iqtisadi və sosial problemlərə gətirib çıxarır. Belə ki, xəstəliyə yoluxma hallarında bəzi hallarda xırdabuynuzlu heyvanların tələfatı 100% həddinə çatır ki, bu da xırdabuynuzlu heyvanlar yetişdirilən təsərrüfatların ləğv olunması, qoyunçuluq istehsalının pozulması və qoyunçuluq məhsullarının ticarət dövriyəsində maneələrin yaranması, habelə sahibkarların iqtisadi ziyanı və onların maddi rifahının pisləşməsi ilə nəticələnir ki, bu təhlükə dünyada hələ də qalmaqdadır. Məsələn, 2016-cı ildə Monqolustanda baş vermiş XBT geniş yayılaraq kənd əhalisini əsas gəlir mənbəyindən məhrum etmiş və ixrac pozulmuşdur. Zərər bununla məhdudlaşmayaraq vəhşi təbiətə yayılmış və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan antilop və cüyürlərdə də yoluxma baş vermiş və onların populyasiyasının 60 faizinin məhv olmasına səbəb olmuşdur.

XBT virusu xəstəlik baş verdiyi ərazilərdə ətraf mühitdə uzun müddət yaşamaqla stasionar qeyri-sağlam ərazilərin formalaşması ilə ekoloji və epizootoloji sabilliyin pozulmasına səbəb olur. Bu cür endemik ərazilərdə, xəstəlik halı dövrü olaraq baş verməklə 50%-ə qədər tələfatla nəticələnir. Ümumilikdə isə iqtisadi itkilər heyvanların ölümü, məhsuldarlığın azalması (süd məhsuldarlığı, ətin keyfiyyəti və gündəlik çəki artımı, yun itkisi və digərləri), həmçinin karantin tədbirlərinin tətbiq edilməsi üçün sərf edilən xərclərdən ibarətdir.

XBT Afrika qitəsində (Cənubi Afrika istisna olmaqla), Ərəbistan yarımadasında, habelə Yaxın və Orta şərq, Mərkəzi və Cənub Şərqi Asiya ölkələrində ölkələrində rast gəlinir. İran İslam Respublikasında (1996), Gürcüstanda (2016) və Azərbaycan Respublikasının da daxil olduğu regiona aid ölkələrdə ( Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Qırğızıstan və digərləri) xəstəlik aşkar edilmişdir ki, hazırda xəstəliyə qarşı müvafiq profilaktik tədbirlər həyata keçirilir.

Xəstəlik ÜHST-nin məlumat verilməsi məcbur olan xəstəliklər siyahısına daxildir və üzv ölkələr təşkilatın “Quruda yaşayan heyvanların sağlamlıq Məcəlləsi”ni uyğun olaraq təşkilata hesabat verirlər. ÜHST və FAO birlikdə “Xırdabuynuzlu heyvanlarda taun xəstəliyinə nəzarət və xəstəliyin aradan qaldırılması üzrə Qlobal Strategiya” hazırlamaqla ixtisaslaşmış şəbəkə formalaşdırmış və 2030-cu ilə qədər dünyada xəstəliyin ləğv edilməsi hədəf kimi qarşıya qoyulmuşdur. Qlobal Strategiyaya uyğun olaraq mükəmməl epizootoloji nəzarət, diaqnostika üsulları və ömürlük immunitet yaradan vaksinlərin tətbiq edilməsi sözügedən hədəfə çatmaq üçün geniş imkanlar yaradır.

XBT Azərbaycan Respublikasında indiyə qədər baş verməmişdir və buna görə də tarixi olaraq ölkədə xəstəliyə görə epizootik vəziyyət stabildir. Son beş ildə (2017-2021-ci illər) sistemik olaraq aparılmış epizootoloji və seroloji monitorinqlərdə də xəstəliyin törədicisi rast gəlinməmişdir ki, bu da epizootik sabilliyin qorunub saxlanıldığını göstərir.

ÜHST-nin qaydalarına uyğun olaraq xırdabuynuzlu heyvanların taun xəstəliyindən azad ölkələr və ya ölkə daxilində müəyyən edilmiş zonalar xüsusi olaraq təşkilat tərəfindən tanınmalıdır və hazırda dünyanın 58 ölkəsi XBT-dən azad ölkələrin siyahısına daxildir.

Respublikanın ərazisində XBT heç zaman rast gəlinmədiyi üçün xəstəliyə görə xüsusi epizootoloji risk amilləri idxal edilən heyvanlarla, qismən də kövşəyən vəhşi heyvanlarla bağlıdır. Buna görə də idxal zamanı xüsusi karantin tədbirləri icra olunur və vəhşi təbiətdə (o cümlədən

kövşəyən vəhşi heyvanların məskunlaşdığı dağlıq və dağ ətəyi bölgələrdə, təbiət qoruqlarında, milli parklarda və s.) mütəmadi epizootoloji müşahidələr aparılır. Ölkəyə kəsim və ya damazlıq məqsədlə xırdabuynuzlu heyvanların idxalı həyata keçirilərkən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 23 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Başqa ölkələrdən gətirilən heyvanların sağlamlığını müəyyənləşdirmək üçün onların təcrid olunmuş halda saxlanması qaydası və müddəti"nə uyğun olaraq 30 gün müddətində xüsusi təyin edilmiş yerlərdə karantində saxlanılır. İxracatçı ölkənin epizootik vəziyyətindən asılı olaraq idxal edilmiş heyvanlarda XBT-nin müayinəsi aparılır.

XBT Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 19 oktyabr tarixli 228 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Karantin və məhdudiyət tədbirləri tətbiq edilən yoluxucu heyvan xəstəliklərinin siyahısı"na və Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 7 iyul tarixli 167 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Heyvanların və əhalinin sağlamlığı üçün təhlükə törədən xüsusi təhlükəli xəstəliklərin siyahısı"na daxildir.

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq respublikada heç zaman baş verməyən xüsusi təhlükəli heyvan xəstəlikləri aşkar edildikdə bu xəstəliklərə qarşı diaqnostika, müalicə və profilaktika tədbirləri dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına həyata keçirilir. XBT və Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 7 mart tarixli 65 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Baytarlıq sahəsində profilaktikas, diaqnostikas və ləğvi dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən heyvanların xüsusi təhlükəli xəstəliklərinin siyahısı"nda nəzərə alınmışdır. Həmçinin, Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 16 aprel tarixli 66 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Bir sıra karantin və xüsusi təhlükəli yoluxucu xəstəliklər baş verdikdə, həmin xəstəliklərin ləğv edilməsi zamanı hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın əvəzinin ödənilməsi Qaydaları"na uyğun olaraq "Karantin və xüsusi təhlükəli yoluxucu (ekzotik) xəstəliklərin siyahısı"nda da XBT qeyd olunmuşdur.

XBT-nin profilaktikas mühüm dövlət əhəmiyyətli tədbir olmaqla, onunla mübarizə aşağıdakı xüsusi tədbirlər sistemindən ibarətdir:

- Respublika ərazisinin xəstəliyə görə qeyri-sağlam ölkələrdən xırdabuynuzlu heyvanların taun virusunun gətirilməsindən qorunması;
- xəstəlik baş verdiyi halda, virusun ölkə daxilində qeyri-sağlam məntəqələrdən sağlam təsərrüfatlara yayılmasının qarşısının alınması;
- təsərrüfat sahiblərinin, mütəxəssislərin və əlaqədar qurumların mütəmadi olaraq məlumatlandırılması;
- mütəxəssislərin biliklərin və peşə hazırlıqlarının davamlı olaraq inkişaf etdirilməsi;
- ölkədə aidiyyəti laboratoriya diaqnostikas və epizootoloji tədqiqatların aparılması üçün logistik ehtiyatların yaradılması.

Tədbirlər Planı Respublika miqyasında qarşı ümummillə strategiyanın konkretləşdirilməsinə, xəstəliyin törədicisinin ölkəyə gətirilməsinin qarşısının alınmasına və xəstəliyin erkən aşkarlanması üzrə hazırlıq işlərinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş qabaqlayıcı tədbirləri özündə birləşdirir.

Beynəlxalq tələblər və epidemioloji vəziyyətdən asılı olaraq bu Tədbirlər Planına müvafiq dəyişiklik və əlavələr edilə bilər.

# 1.Xəstəliyin təsviri

## 1.1.Törədici amil

XBT-nin törədicisi *Paramyxoviridae* ailəsinə və *Morbillivirus* cinsinə aid RNT-li virusdur. Virusun iribuynuzlu hıyvanların taun xəstəliyinin törədicisi ilə antigen uyğunluğu vardır və buna görə də iribuynuzlu heyvanlar XBT-yə yoluxmasalar da virusdaşıyıcı ola bilərlər.

Xəstəliyin törədici süd, kal və sidiklə xaric olunur, xarici mühit amillərinə və fiziki–kimyəvi təsirlərə davamlılığı yüksək deyildir. Virus öz virulentliyini peyində ən çoxu 24 saat saxlayır, 60°C temperaturda qızdırıldıqda bir neçə dəqiqəyə inaktivləşir, otaq temperaturunda öz aktivliyini nativ materialda 4-6 gün, mənfi 20°C-də isə 3-6 ayadək saxlayır. Liofilizasiya edilmiş virus otaq temperaturunda 1,5 il, -20°C-də isə 5 ildən çox müddətdə yaşayır. Duzlanılmış (10% NaCl) və dondurulmuş ətdə virus 30 gündən çox qalır. Virus turş mühitdə 4-6 saata inaktivləşir. Qaranlıq yerdə qurudulmuş dəridə virus virulentliyini 48 saatdan sonra, qanı buraxılmamış (qansızlaşmamış) cəmdəklərin dərisində isə 24 saatdan sonra itirir. Çürüyən materialda virus tez ölür, sidikdə və nəcisdə 30 saatdan çox qalmır. Ultrabənövşəyi şüalar və günəş şüası onu 40 dəqiqədən 5 saatadək müddətə, 2%-li fenol, 1%-li əhəng məhlulu, 2%-li natrium və kalium hidroksid, krezol və lizol məhlulları bir neçə dəqiqəyə məhv edir.

XBT-nin diaqnostikası məqsədilə aşağıdakı patoloji material nümunələri götürülür:

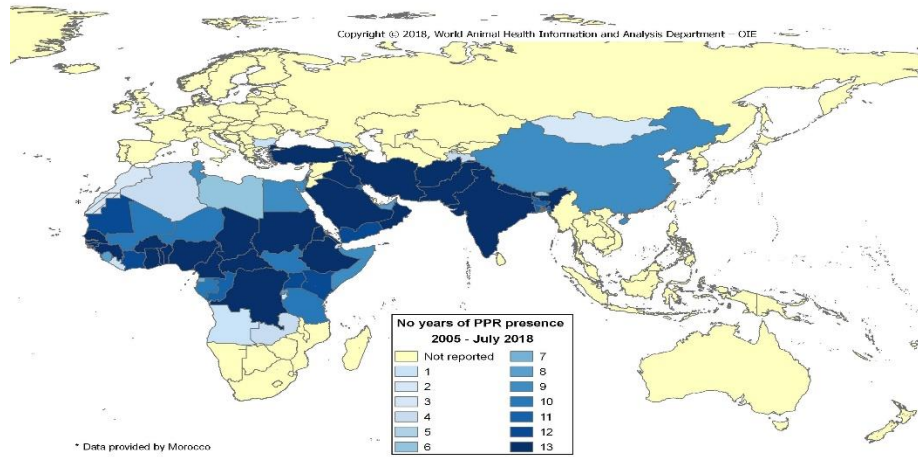
- Biopsiya (kürekönü limfa düyünlərindən);
- Göz və burun axıntısından nümunələr;
- Qan nümunələri (virusun ayrılması və antitrlərin səviyyəsinin təyini);
- Patoloji anatomik yarma və material nümunələri. O cümlədən:
- ağız boşluğundakı nekrozlaşmış toxumalardan;
- ağız ciyər, dalaq və limfa düyünlərinin zədələnmiş toxumalarından.

### Kliniki əlamətlər və patoloji anatomiki dəyişikliklər

Xəstəliyin əsas klinik əlamətləri qızdırma, ağız və burun boşluqlarının selikli qişalarında yaralar, konyuktivit, hemorroji gastroenterit və diareya, limfa sisteminin zədələnməsi və pnevmoniyadır. Xəstəliyin inkubasiya dövrü 21 gündür. Bu dövrün 2-6-cı günlüyündə yoluxmuş heyvanda yüksək hərarət və burun axması baş verir. Çoxlu miqdarda ağız suyunun axması və diareya nəticəsində selikli eroziyalar baş verir. Burundan və gözlərdən gələn maye selik formasında olur, quruyur, burun deşiyi və göz qapaqlarını tutur. Xəstəlik bəzi hallarda həddən artıq iti gedişli olmaqla ölümlə nəticələnə bilər. Ölüm, xəstəliyin başlanmasından 4-10 gün sonra baş verə bilər. Sağalma müddəti uzanaraq aktivləşmiş gizli infeksiyalar və ya ikincili infeksiyalar ilə mürəkkəbləşə bilər. Xəstəliyin törədicinin yayılmasına yol verməmək üçün cəmdəklər, daxili orqanlar və heyvanların dərisi xəstəlik baş verən ərazidə məhv edilir.

## 1.2.Xəstəliyin tarixi

XBT xəstəliyi Afrika (Cənubi Afrika istisna olmaqla), Ərəbistan yarımadası, bütün Yaxın və Orta Şərq, habelə Mərkəzi və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində yayılıb. Xəstəlik ilk dəfə Fil Dişi Sahilində təsvir edilsə də, Afrika ölkələrinin bir çoxu (Şimali Afrikadan Tanzaniyaya qədər), Orta Şərq və Türkiyə, həmçinin Mərkəzi, Cənubi və Cənub-Şərqi Asiya regionunda ilkin olaraq yayılmışdır.



Xəstəlik, İran İslam Respublikasında (1996), Gürcüstanda (2016) və Azərbaycan Respublikasının da daxil olduğu regiona aid ölkələrdə (Türkiyə, Rusiya Federasiyası, Qırğızıstan və digərləri) son dövrlərdə aşkar edilmişdir ki, hazırda ona qarşı müvafiq profilaktik tədbirlər həyata keçirilir.

### 1.3.Həssas populyasiyanın təsviri

Ölkədə təxminən 8.5 milyon XBH mövcuddur ki, bunların da əksər hissəsi 15-30 baş heyvandan ibarət ailə-kəndli təsərrüfatlarında saxlanılır. Adətən, kəndlərdə bir neçə ailə təsərrüfatına aid sürülər birləşərək kənd üzrə bir neçə sürü əmələ gətirir ki, bu sürülər gün ərzində eyni otlaqda otarılır, günün sonunda isə heyvanlar kəndə qayıtdıqda hər ki ailə təsərrüfatına aid heyvanlar öz sahibinin həyətinə gəlir. Yaylaq mövsümündə (may-sentyabr) və qılaqlarda saxlanan qoyunlar 300-500 başlıq sürülər halında saxlanılır.

Respublikanın dövlət sərhədlərində ciddi mühafizə təmin edildiyi üçün heyvanların dövlətlər arasında qeyri-leqal miqrasiyası rast gəlinmir.

### 1.4.Profilaktika strategiyası

#### Virusun ölkəyə daxil olmasına qarşı profilaktik tədbirlər

Qoyunlar və keçilərin idxal edildiyi qonşu ölkələrdə hazırkı vəziyyət davamlı olaraq izlənilməli və nəticələr epizootoloji risk qiymətləndirilməsində istifadə edilməlidir. İdxala nəzarət və karantin qaydaları müntəzəm olaraq yenilənməli və epizootik vəziyyətə uyğunlaşdırılmalıdır.

Virusun ölkəyə daxil olma riski yüksək olanda:

- idxala və karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsinə nəzarət gücləndirilir;
- ölkəyə qeyri-qanuni olaraq qoyunların/keçilərin gətirilməsi riskləri araşdırılır və müvafiq qurumların iştirakı ilə mübarizə tədbirləri təşkil edilir;
- təsərrüfat sahiblərinin maarifləndirilməsi televiziya/radio, qəzetlər və digər kütləvi informasiya vasitələri ilə birbaşa və ya bəyətliq xidmətləri tərəfindən həyata keçirilir.



## Erkən aşkarlanma və yayılmanın qarşısının alınması

Təsərrüfat sahibləri xəstəliyin tipik simptomlarını tanımalı və bu haqqda hansı qurumlara məlumat verməli olduqlarını bilməlidirlər. Baytar həkimləri şübhəli halın tanınması, nümunələrin götürülməsi və çatdırılması, habelə mütləq ilkin təcrid etmə tədbirləri haqqında müvafiq biliklərə və peşə bacarıqlarına malik olmalıdırlar. Böhran olmayan vaxtlarda bu mövzuları əhatə edən təlim proqramları təşkil edilməli, virusun ölkəyə daxil olma riski yüksək olanda isə bu barədə zəruri məlumatlar bütün maraqlı tərəflərə dərhal ötürülməlidir.

## Laboratoriya imkanlarının yaradılması

Xəstəlik olmayan müddətdə Azərbaycan Qida Təhlükəsizliyi İnstitutunun (AQTI) Mərkəzi Baytarlıq Laboratoriyası (MBL) və regional sınaq laboratoriyalarında (RSL) XBT zəruri ləvazimatların (diaqnostik, xidməti, habelə nümunələrin daşınmasını üçün və digər), müvafiq avadanlıqlar, reaktivlər və test kitlərin ehtiyatı yaradılmalıdır. MBL və RSL mütəmadi olaraq müəyyən sayda şübhəli nümunələri müayinə etmək imkanında olmalıdır.

## Nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün hazırlıq

Xəstəlik olmayan vəziyyətdə nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi üzrə aydın və sadə qaydalar tərtib edilərək paylanmalıdır. Həmin qaydalarda heyvan sağlamlığı üzrə məsul qurumunun vəzifələri, insan resursları, lazım olan avadanlıqlar və materiallar təsvir edilməlidir.

## Peyvəndləmə

ÜHST-nin tələblərinə uyğun olaraq, fəvqəladə peyvəndləmə yalnız hüceyrə kulturasında yetişdirilərək zəiflədilmiş XBT vaksini ilə həyata keçirilə bilər. Peyvəndlənmiş heyvanlar sürü şəklində və ya fərdi qaydada işarələnməlidir (identifikasiya edilmişdir).

## **1.5.Erkən xəbərdarlıq sistemi**

XBT xəstəliyinin passiv müşahidəsi kliniki əlamətləri və patoloji anatomic dəyişiklikləri olan heyvanlardan differensial diaqnoz üçün nümunələrin götürülməsi ilə aparılır. Yüksək risk vəziyyətində və ya alovlanma zamanı aktiv müşahidə həyata keçirilir. Müxtəlif vəziyyətlər üçün lazımı insan resursları, ləvazimatlar və materiallar müəyyən edilir.

## **2.Hüquqi tənzimləmə**

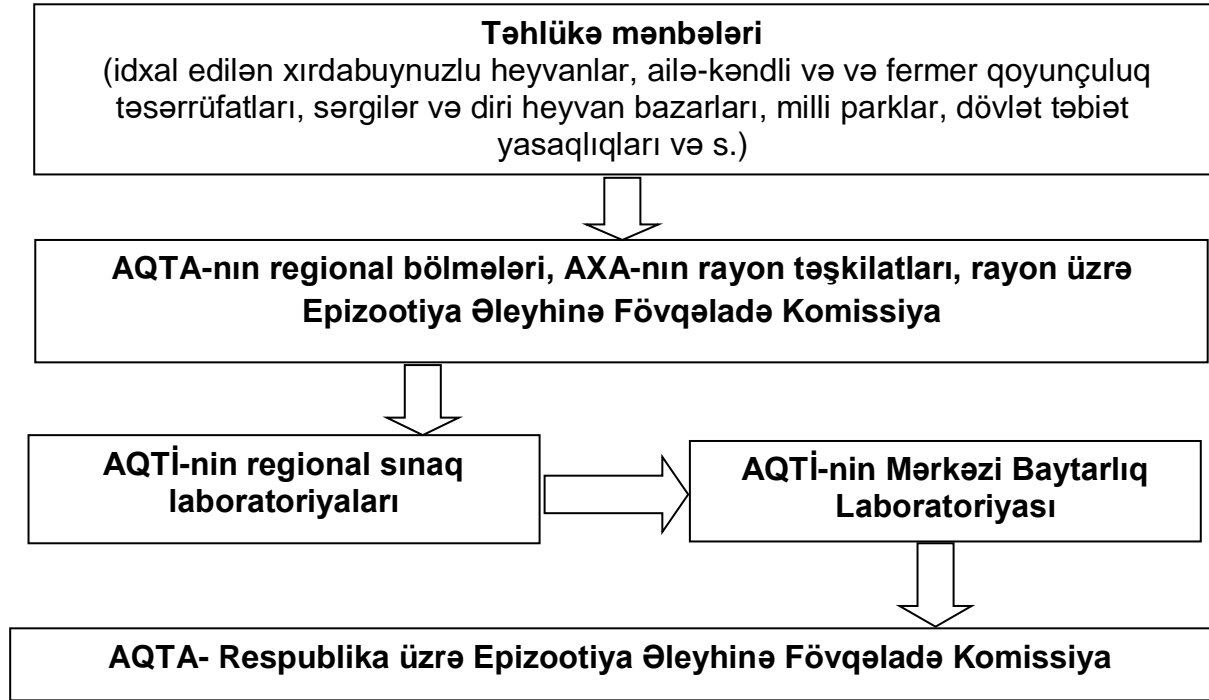
XBT xəstəliyinə aid Azərbaycan Respublikasının əsas qanunvericilik aktları və AQTA tərəfindən qəbul edilmiş sənədlər aşağıdakılardır:

1. "Baytarlıq haqqında" Azərbaycan Respublikasının 31 May 2005-ci il tarixli 922IIQ nömrəli Qanunu;
2. "Baytarlıq sahəsində profilaktikası, diaqnostikası və ləğvi dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən heyvanların xüsusi təhlükəli xəstəliklərinin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 mart 2006-cı il tarixli 65 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilib;
3. "Karantin və Məhdudiyət tədbirləri tətbiq edilən yoluxucu heyvan xəstəliklərinin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 Oktyabr 2006-cı il tarixli 228 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilib;

4. "Başqa ölkələrdən gətirilən heyvanların sağlamlığını müəyyənləşdirmək üçün onların təcrid olunmuş halda saxlanması qaydası və müddəti". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 23 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib;
5. "Karantin və məhdudiyyət tədbirləri tətbiq edilən yoluxucu heyvan xəstəliklərinin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 19 oktyabr tarixli 228 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib;
6. "Heyvanların və əhalinin sağlamlığı üçün təhlükə törədən xüsusi təhlükəli xəstəliklərin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 7 iyul tarixli 167 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib;
7. "Bir sıra karantin və xüsusi təhlükəli yoluxucu xəstəliklər baş verdikdə, həmin xəstəliklərin ləğv edilməsi zamanı hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın əvəzinin ödənilməsi Qaydaları". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 16 aprel tarixli 66 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib;
8. "Karantin və xüsusi təhlükəli yoluxucu (ekzotik) xəstəliklərin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 16 aprel tarixli 66 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilib;
9. "Baytarlıq tədbirlərinin təşkili və həyata keçirilməsi Qaydaları". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23 Yanvar 2007-ci il tarixli 11 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilib;
10. "Heyvanların və əhalinin sağlamlığı üçün təhlükə törədən xüsusi təhlükəli xəstəliklərin siyahısı". Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 07 İyul 2006-cı il tarixli 167 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilib.
11. "Epizootiya əleyhinə profilaktik və diaqnostik Tədbirlər Planı". Hər növbəti il üzrə AQTA tərəfindən təsdiq edilərək icra üçün Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyinə, həmçinin AQTA-nın regional bölmələrinə təqdim edilir.
12. Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının „Quruda yaşayan heyvanların sağlamlıq Məcəlləsi”;
13. Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının „Quruda yaşayan heyvanlar üçün diaqnostik testlər və vaksinlər üzrə Təlimatlar”;
14. "Xırdabuynuzlu heyvanlarda taun xəstəliyinə nəzarət və xəstəliyin aradan qaldırılması üzrə Qlobal Strategiya". ÜHST və FAO, 2015.

### **3. XBT xəstəliyinin aşkar edilməsi və bildiriş sxemi**

XBT Azərbaycan Respublikasında heç zaman rast gəlinmədiyi və təbii-ocaqı xəstəlik olmadığı üçün onun aşkar edilməsi xüsusi müşahidə və monitorinq tədbirlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Ailə-kəndli və fermer qoyunçuluq təsərrüfatları, heyvan kəsimi kəsim müəssisələri, sərğilər və diri heyvan bazarları, milli parklar, dövlət təbiət yasaqlıqları və s. subyektlər XBT-nin baş verməsi və yayılması baxımından təhlükə mənbələri hesab edilir. Xəstəlik haqqında ilkin informasiyanın əldə olunması və bildirişi üzrə iş axını ardıcılığı 1-ci sxemdə təsvir edilmişdir.



Şəkil 1. XBT xəstəliyinin aşkar edilməsi və bildiriş sxemi

### 3.1.XBT-nin aşkar edilməsi və bildiriş sxemi üzrə vəzifələr

#### 3.1.Təhlükə mənbələri üzrə məsul olan subyektlər

##### 3.1.1. XBT-yə görə epizootoloji risk daşıyan malları ölkəyə idxal edən subyektlər

XBT-nin yayılmasında diri halda daşınan xırdabuynuzlu heyvanlar (həmçinin vəhşi xırdabuynuzlular) və sperma, embrion, süd və süd məhsulları rol oynayır. Bu yüklərin idxal və ixracının həyata keçirilməsində ÜHST-nin “Quruda yaşayan heyvanların sağlamlıq Məcəlləsi”nin 14.7-ci Fəslinin tələbləri nəzərə alınmalıdır. Respublikaya idxal edilən diri heyvan və heyvan mənşəli məhsullara dair baytarlıq tələbləri də XBT-yə dair məsələləri əhatə edir və idxal zamanı “Baytarlıq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 14 və 15-ci maddələrinin, həmçinin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 21 aprel 2009-cu il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət baytarlıq nəzarətində olan məhsullara, o cümlədən idxal və ixrac edilən yüklərə dövlət baytarlıq nəzarətinin təşkili, dövlət baytarlıq nəzarətində olan yüklərin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və ölkə daxilində daşınması Qaydaları” və 2007-ci il 23 yanvar tarixli 11 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Başqa ölkələrdən gətirilən heyvanların sağlamlığını müəyyənləşdirmək üçün onların təcrid olunmuş halda saxlanması qaydası və müddəti”nin tələbləri nəzərə alınmalıdır. Sözügedən yüklərin idxalçıları:

- AQTA-ya Avtomatlaşdırılmış Qida Təhlükəsizliyi İnformasiya Sistemi vasitəsilə idxaldan əvvəl müraciət olunmalı idxal üçün razılıq almalı;
- diri heyvanların müəyyən edilmiş müddətdə karantin şəraitində saxlanılmasını və diaqnostik müayinələrin aparılmasını təmin etməli;

- yüklərə baytarlıq baxışının keçirilməsinə şərait yaratmalıdırlar.

### **3.1.2. Ailə - kəndli və fermer təsərrüfatları**

XBT-yə şübhə yaranarsa, təsərrüfatlara yaxın yerlərdə kövşəyən vəhşi heyvanların xəstələnməsi və ya ölüm halları baş verərsə, təsərrüfatı sahibləri tərəfindən:

- bu barədə dərhal HSBXİ-yə, AQTА-nın ərazi üzrə regional bölməsinə, ETSN -nin yerli idarələrinə və ya yerli icra hakimiyyəti orqanlarına məlumat verilməli;
- kənar şəxslərin və nəqliyyat vasitələrinin təsərrüfata və ya həyəətə daxil olmasının qarşısı alınmalı;
- xırdabuynuzlu heyvanlar saxlanılan digər təsərrüfat və ya həyətlərə hərəkətin qarşısı alınmalı;
- xırdabuynuzlu heyvanların təcrid edilməsinə, onların sərbəst gəzintisinə, qruplaşdırılmasına və ya başqa binalara köçürülməsinə yol verilməməli;
- təsərrüfatdan bütün növ xırdabuynuzlu heyvanların, yemlərin, peyinin, xəstəliyinə şübhə yaranan heyvanlarla təmasda olmuş inventarların və digər əşyaların çıxarılmasına yol verilməməlidirlər.

### **3.1.3. Sərgilər və diri heyvan bazarların**

Sərgilərə və ya bazarlara gətirilən heyvanlar mütləq müşaiyətəddici baytarlıq sənədləri ilə təmin edilməli, əks halda heyvanların sözügedən subyektlərin kütləvi heyvan nümayişi və ya satışı həyata keçirilən hissəsinə girişinə yol verilməməlidir. XBT-yə şübhə yaranan hallarda rəhbər və baytar həkimi tərəfindən:

- XBT-yə şübhə barədə obyektin yerləşdiyi ərazi üzrə AQTА-nın regional bölməsinə dərhal məlumat verilməli;
- xırdabuynuzlu heyvanların ticarəti dayandırılmalı;
- diaqnoz dəqiqləşdirilənə qədər obyektədən xırdabuynuzlu heyvanlar, inventarlar, arakəsmə konstruksiyası materialları, yem və avadanlıqlar, habelə peyin və digər tullantılar çıxarılmamalı;
- cari dezinfeksiya işləri gücləndirilməlidir.

### **3.1.4. Heyvan kəsimi müəssisələri**

Bir qayda olaraq kəsim müəssisəsinə gətirilən heyvanlar mütləq müşaiyətəddici baytarlıq sənədləri ilə təmin edilməli və kəsimdən qabaq müəssisənin baytarlıq müfəttişi tərəfindən klinik müayinədən keçirilməlidir. Klinik müayinə zamanı XBT-yə görə hər hansı klinik əlamət aşkar edilmədikdə heyvanlar kəsime buraxılmalıdır. Kəsimdən sonra isə cəmdəklərin baytarlıq-sanitariya ekspertizası aparılmalı və patoloji anatomik dəyişikliklər müşahidə edildikdə onlar daha geniş müayinəyə cəlb olunmaq üçün xüsusi ayrılmış yerdə saxlanmalı və diaqnoz dəqiqləşənə qədər sözügedən ətin dövriyəyə buraxılması dayandırılmalıdır. Müəssisənin baytarlıq müfəttişi klinik müayinə, baytarlıq-sanitariya ekspertizası və laboratoriya müayinələri haqqında müvafiq qaydada hesabat tərtib etməlidir.

XBT-yə şübhə yaranan hallarda rəhbər və baytar müfəttişi tərəfindən:

- kəsim məhsullarının müəssisədən çıxarılması dayandırılmalı;
- kəsime gətirilmiş heyvanın mənşəyi ( yetişdirildiyi təsərrüfat, sahibi və s.) barədə və təsərrüfatın coğrafi yerləşmə yeri və ünvanı haqqında dəqiq məlumat verilməli;
- kənar şəxslərin və nəqliyyatın kəsim müəsisələrinə daxil olmasının qarşısı alınmalı;
- inventar və avadanlıqların, həmçinin kəsim tullantılarının müəssisədən kənara çıxarılmasına yol verilməməli;
- kəsim müəsisəsinin girişində dezobaryerlər qurulmalı, işçilər işçi geyimində iş yerini tərk etməməli, nəqliyyat vasitələri cari dezinfeksiya edilməli;
- yoluxmaya şübhəli bilinən heyvanların kəsim məhsulları ayrıca anbar və soyuducularda yerləşdirilməli;
- kəsim tullantılarının yandırılma yolu ilə məhv edilməsi üçün yer ayrılmalı.

### **3.1.5. Milli parklar, qoruqlar, dövlət təbiət yasaqları və ovçuluq təsərrüfatlarında**

Təbiət ərazilərində dağ keçisi və qoyunu, habelə ceyran, cüyür, maral kimi heyvanlarda XBT-yə aid klinik əlamətlər rast gəlinərsə və tələfat halları baş verərsə subyektin rəhbəri (və ya səlahiyyətli şəxs) tərəfindən:

- bu faktlar barədə obyektin yerləşdiyi inzibati ərazi qurumunun səlahiyyətli nümayəndəsinə (icra nümayəndəsi, bələdiyyə və s), rayon (şəhər) üzrə AQTAnın ərazi üzrə regional bölməsinə, həmçinin obyektin tabe olduğu idarənin (təsisatın) rəhbərinə dərhal məlumat verilməli;
- zəruri baytarlıq tədbirlərinin icrasına köməklik göstərilməli;
- obyekt ərazisində sözügedən heyvanların ovlanması dayandırılmalı;
- obyektin giriş və çıxışlarında xəbərdaredici nişanlar qoyulmalı;
- xəstə heyvanlar təcrid edilərək nəzarətdə saxlanılmalı;
- ölmüş heyvanlar yığılmalı və yandırılmaqla məhv edilməlidir.

## **1.6. AQTAnın regional bölmələri, AXAnın rayon təşkilatları (HSBXİ) və ərazidə fəaliyyət göstərən özəl baytarlıq mütəxəssisləri**

Regional struktur bölmənin mütəxəssisləri xidmət etdikləri ərazidə il boyu dövrü olaraq epizootoloji tədqiqatlar aparmalı və heyvanların müxtəlif xəstəlikləri barədə məlumatlar toplamaladırlar. Eyni zamanda mütəxəssislər XBT-yə yoluxma halını vaxtında aşkar etmək və xəstəliyin yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə aşağıdakı tədbirləri həyata keçirməlidirlər:

### **3.1.6.1. Baytarlıq müfəttişləri**

- xəstəliyin yayılmasına yönəlmiş zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün icrası məcburi olan göstərişlər vermək;
- ərazi üzrə xırdabuynuzlu ev heyvanları və kövşəyən vəhşi heyvanların tələfatı barədə mütəmadi məlumatlar toplamaq;
- xəstəliyə yoluxmaya şübhəli hal yaranarsa dərhal bu barədə AQTAnın ərazi üzrə regional struktur bölmələrinə məlumat vermək;

- əhalini və müxtəlif tipli heyvandarlıq (qoyunçuluq) təsərrüfatlarının sahiblərini baş verə biləcək xəstəlik haqqında təlimatlandırmaq;
- tələfat baş verən ərazidə XBT-nin mümkün mənbəyinin, daxil olma yollarını və əlaqəli müəssisələrin müəyyən edilməsi məqsədilə öz imkanları daxilində epizootoloji tədqiqatlar aparmaq;
- müəssisə daxilində heyvanların yerdəyişmə edərək qruplaşdırılmasına, heyvanların və onlara aid məhsulların müəssisədən çıxarılmasının qadağan edilməsinə dair icrası məcburi olan göstərişlər vermək;
- infeksiyanın yayılmasının qarşısını ala biləcək bütün mümkün tədbirləri həyata keçirmək.

#### **3.1.6.2. Qoyunçuluq təsərrüfatlarının özəl baytarlıq mütəxəssisləri**

- təsərrüfatda heyvanlar arasında hər bir ölüm halının araşdırılması və müvafiq hesabatı tərtib etmək;
- xəstəliyə yoluxmaya şübhəli hal ilə rastlaşdıqda dərhal bu barədə AQTAnın ərazi üzrə regional bölməsinə və təsərrüfat sahibinə məlumat vermək;
- təsərrüfatın əməkdaşlarını, təsərrüfatla ticarət əlaqəsi olan və ətraf ərazidə qoyunçuluqla məşğul olan subyektləri baş verə biləcək xəstəlik haqqında təlimatlandırmaq;
- öz imkanı daxilində infeksiyanın yayılmasının qarşısını ala biləcək bütün mümkün tədbirləri həyata keçirmək.

#### **3.1.7. AQTAnın regional bölmələri, AXAnın rayon təşkilatları (HSBXİ) və ərazidə fəaliyyət göstərən özəl baytarlıq mütəxəssisləri**

Rayonun (şəhərin) Heyvan Sağlamlığı və Baytarlıq Xidməti Mərkəzi rayon üzrə „Epizootiya əleyhinə profilaktik və diaqnostik Tədbirlər Planı”na uyğun olaraq diaqnostik və profilaktik tədbirlərin icrasını təmin edir, epizootiya əleyhinə tədbirlər görülməsi sahələrində dövlət baytarlıq xidmətlərinin təşkilini və idarə edilməsini həyata keçirir, aktiv və passiv epizootoloji monitorinqlər aparmaqla xəstəliyə görə epizootoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsində iştirak edir. XBT-yə aid klinik əlamətlər rast gəlinərsə və tələfat halları baş verərsə Mərkəz tərəfindən:

- heyvanlarda XBT müəyyən edildikdə və ya xəstəliyin baş verməsi təhlükəsi yarandıqda, AXA-ya və AQTAnın ərazi üzrə regional bölməsinə məlumat vermək;
- XBT-nin profilaktikasına dair proqramların hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- xəstə və yoluxmaya şübhəli heyvanlardan biotəhlükəsizlik tələblərinə əməl etməklə patoloji material nümunəsi götürərək kuryer vasitəsilə müayinə üçün ərazi üzrə RSL və MBL-ə göndərmək;
- qoyunçuluq təsərrüfatlarında çalışan baytarlıq mütəxəssislərinə metodik köməklik göstərmək və onların təlimatlandırılmasında iştirak etmək.

### **3.1.8. Rayon üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya**

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 5 oktyabr tarixli 156 nömrəli Qərarı ilə yaradılmış rayon üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya XBT baş verdiyi halda Yerli Böhran Mərkəzi (YBM) kimi fəaliyyət göstərir. YBM aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- mübarizə tədbirlərinin RBM ilə razılaşdırılmaqla hazırlanması və həyata keçirilməsinə dəstəyin göstərilməsi;
- milli və yerli ekspert qrupları ilə müntəzəm olaraq əlaqələrin saxlanması;
- yoluxma zonası və müşahidə zonasının miqyasının müəyyənləşdirilməsi və bu sahələrin sərhədlərinin demarkasiya edilməsi məqsədilə RBM ilə işlərin koordinasiyası;
- YZ və MZ-də heyvanların baş sayının təcili surətdə öyrənilməsi, yoluxmuş ərazilərdə nəzarət tədbirlərinin keçirilməsi - karantin qoyulması, heyvanların xəstəliyə həssaslığının qiymətləndirilməsi, ev heyvanlarının öldürülməsi və cəmdəklərinin zərərsizləşdirilməsi işlərinin həyata keçirilməsi;
- YZ və MZ-nin əhatəsində yerləşən diri heyvan bazarlarının bağlanması və yerli hakimiyyət və daxili işlər orqanları ilə birlikdə ev heyvanlarının yerdəyişmələrinə nəzarətin təmin edilməsi;
- yoluxma riski yüksək olan ərazilərdə ev heyvanlarının baş sayının müəyyənləşdirilməsi məqsədilə yerli ekspert qrupu ilə əlaqələrin qurulması və potensial yoluxmuş heyvanların öldürülməsi barədə tövsiyələrin hazırlanması;
- epizootoloji monitorinqlər aparılan zaman toplanmış məlumatların qeydə alınması, heyvanların yerdəyişmələrinə icazə verilməsi, ştat heyətinin işə cəlb edilməsi və avadanlıqların istifadə edilməsi, yoluxmuş təsərrüfatlarda baş verən hadisələrin qeydiyyatının aparılması;
- cəsədlərin məhv edilməsi məqsədilə işçi qüvvəsi, texnika və s. cəlb edilməsi üçün tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi;
- cəsədlərin ləğv edilməsi, ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması məqsədilə dezinfeksiyaedici maddələrin nəzarət altında istifadə edilməsinin yerli icra orqanları və bələdiyyələrlə razılaşdırılması.

### **3.1.9. Respublikanın baş dövlət baytarlıq müfəttişi**

Respublikanın baş dövlət baytarlıq müfəttişi XBT-yə yoluxma şübhəsi barədə məlumat aldığı təqdirdə diaqnozun dəqiqləşdirilməsi, xəstəliyin yayılmasının qarşısının alınması və onun ləğvinə yönəldilmiş tədbirlərin görülməsi məqsədilə səlahiyyətli nümayəndələrin və mütəxəssislərin yoluxma yerinə göndərilməsini təşkil etməlidir.

Bu məqsədlə baş dövlət baytarlıq müfəttişi tərəfindən:

- epizootoloji məlumatlar və xırdabuynuzlu heyvanlarda müşahidə edilən klinik əlamətlər əsasında ilkin diaqnoz qoyulur;
- şübhəli hal haqqında AQTAR rəhbərliyi dərhal (telefonla və ya elektron poçtla) məlumatlandırılır;
- Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiyanın iclasını və baş vermiş xəstəlik halının müzakirəsini təşkil edilir;

- qoyunçuluq (keçiçilik) müəssisələrinin rəhbərlərinə və ya eyni növə aid heyvan sahiblərinə XBT-yə şübhə ilə əlaqədar olaraq heyvanların hərəkətinin məhdudlaşdırılmasına, müəssisə daxilində heyvanların yerdəyişmə edərək qruplaşdırılmasına, heyvanların və onlara aid məhsulların müəssisədən çıxarılmasının qadağan edilməsinə dair icrası məcburi olan göstərişlər verilir;
- xəstə və yoluxmaya şübhəli heyvanlardan patoloji materialların götürülərək müayinə üçün ərazi üzrə regional sınaq laboratoriyasına və ya MBL-ə göndərilməsi təşkil edilir;
- xəstəliyin yaranma ehtimalı olan ocağın sərhədləri, qeyri-sağlam məntəqə və təhlükəli zona təyin edilir;
- epizootoloji təhlillərin nəticələrinə əsasən potensial yoluxma ilə əlaqəli müəssisələrə baytarlıq nəzarətinin təşkil edilməsinə dair göstəriş verilir;
- müəssisədə XBT-nin mövcudluğu müəyyən edildikdən dərhal sonra həmin müəssisənin ətrafında ən azı 3 km radiusu olan mühafizə ərazisi və ən azı 10 km radiusu olan müşahidə ərazisinin yaradılmasına dair göstəriş verilir;
- müəssisə və ya təsərrüfatların, həmçinin əraziyə bitişik sahələrin dezinfeksiya işlərinin aparılması təşkil edilir;
- XBT aşkar edilən ocaqda ölmüş heyvanların zərəsizləşdirilməsinə nəzarət edilir;
- XBT-yə şübhə barədə təxirə salınmadan rayon üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiyaya və qonşu rayon (şəhər) baytarlıq müfəttişlərinə məlumat verilir.

### **3.1.10. AQTİ-nin Mərkəzi Baytarlıq və regional sınaq laboratoriyaları**

XBT-yə şübhəli patoloji material laboratoriyada təlimat üzrə müayinə edilməlidir. Laboratoriya müdiri tərəfindən müayinələrin nəticəsi barədə dərhal AQTİ-yə və AQTA-nın ərazi üzrə regional bölməsinə məlumat verilir.

### **3.1.11. Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya**

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 5 oktyabr tarixli 156 nömrəli Qərarı ilə yaradılmış Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya XBT baş verdiyi halda Respublika Böhran Mərkəzi (RBM) kimi fəaliyyət göstərir. RBM aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

- müvafiq təlimatlara uyğun olaraq xəstəliyin ləğv edilməsi tədbirləri və strategiya layihəsinin hazırlanması;
- milli və beynəlxalq səviyyədə epizootik vəziyyət haqqında məlumatların toplanaraq təhlil edilməsi;
- mütəxəssis, avadanlıq və binalarla bağlı mövcud vəziyyəti əks etdirən məlumatların hazırlanması;
- YBM-in fəaliyyətinə təlimata uyğun qaydada rəhbərlik və nəzarət;
- təlim ehtiyaclarını müəyyənləşdirilməsi və təlim proqramlarının hazırlanması;
- maliyyə ehtiyaclarının müəyyən edilməsi;
- işçi heyət və yardımçı ehtiyatlar barədə dəqiqləşdirilmiş uçotun aparılması;



- baytarlıq və ekoloji təhlükəsizlik üzrə fəaliyyətlərin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə səlahiyyətli orqanlarla əlaqələrin yaradılması;
- YBM-dən, yerli ekspertlər qrupundan, MBL-dən məlumatların toplanması və təhlil üçün milli ekspertlər qrupuna təqdim edilməsi;
- fəvqəladə tədbirlərdə iştirak edən digər qruplarla əlaqələrin koordinasiya edilməsi;
- ilkin vacib ehtiyatların, o cümlədən peyvəndləməyə ehtiyac olarsa, peyvənd də daxil olmaqla sifarişlərin tərtibatı və bölüşdürülməsi.

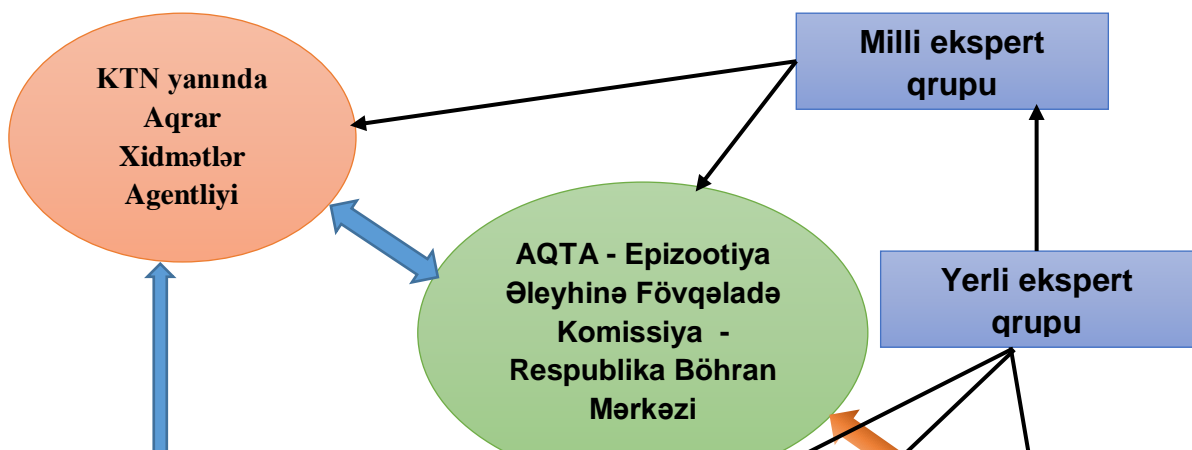
### 3.1.12. Digər maraqlı tərəflərin rolu

Fermerlərin ictimai birlikləri, süd toplayanlar və süd qəbulu məntəqələri, heyvan kəsimi və emal müəssisələrinin nümayəndələri və digər maraqlı tərəflər məlumatlandırılır və onların fikirləri öyrənilir. Onların üzləşdikləri problemlərin müzakirə edilməsi üçün müvafiq şərait yaradılır. Belə imkanlar daha geniş əməkdaşlıq üzrə səylərin səmərəliliyini artırır (maarifləndirmə, mübarizə tədbirlərinə riayət etmə və s.).

## 4. XBT-nin ləğvi üzrə tədbirlərin idarə olunması

XBT xəstəliyinin təbii-ocacılıq yaratma xüsusiyyətləri, böyük miqdarda iqtisadi ziyan səbəb ola bilməsi, habelə vəhşi heyvanlar üçün də təhlükəli olması xəstəliyin mümkün qədər tez aradan qaldırılmasını zərurətə çevirir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, xəstəlik ənənəvi heyvandarlıq təcrübəsi ilə məşğul olan ailə təsərrüfatlarına daha çox ziyan vurur. Ölkəmizdə də qoyunçuluq heyvandarlığın ən populyar və ölkənin bütün coğrafi zonalarında əhalinin ən əsas iqtisadi gəlir və kənd əhalisinin işə mühüm məşğulluq sahəsi olduğu üçün xəstəliklərlə mübarizə xüsusi zərurət kəsb edir. Respublikamızın təbiət ərazilərində də çox növlər üzrə gövşəyən heyvanların yaşaması və onların sərhəd bilmədən digər ölkələrin ərazisinə keçə bilməsi də xəstəliklərlə mübarizədə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən epizootoloji risk amili hesab olunur.

XBT ilə mübarizə tədbirləri geniş həcmli tədbirlər kompleksi olmaqla aidiyyəti qurumlar tərəfindən əlaqəli şəkildə həyata keçirilməlidir. XBT epizootiyasına qarşı mübarizə tədbirlərinin təşkili üzrə funksional əlaqə sxemi 2-ci şəkildə verilmişdir. Şəkildə təsvir edilən funksional iş axını istiqamətlərindən də göründüyü kimi 1-ci şəkildə təsvir edilən verilən sxem üzrə xəstəlik aşkar edildiyi və müvafiq təlimatlara uyğun olaraq təsdiqləndikdən sonra çevik şəkildə aidiyyəti qurumların funksional əlaqələri işə salınır və mübarizə tədbirləri təşkil edilir.



Şəkil 2. XBT epizootiyasına qarşı mübarizə tədbirlərinin təşkili üzrə funksional əlaqə sxemi

## **4.1. XBT xəstəliyinin ləğvi üzrə tədbirlərin icrasına cəlb edilmiş qurumların rolu və funksiyaları**

### **4.1.1. Respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya**

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 5 oktyabr tarixli 156 nömrəli Qərarı ilə yaradılmış respublika üzrə Epizootiya Əleyhinə Fövqəladə Komissiya XBT baş verdiyi halda Respublika Böhran Mərkəzi (RBM) kimi fəaliyyət göstərir.

Komissiya tərəfindən:

- XBT-nin ləğvi üzrə rəhbərlik və koordinasiya fəaliyyəti həyata keçirilir;
- xəstəliyin yayılması haqqında müvafiq sektorlara (milli və beynəlxalq) məlumat verilir;
- epizootiyanın idarə olunması üçün müvafiq müəssisə və sektorlardan zəruri informasiyalar əldə edilir;
- fövqəladə hallar üçün nəzərdə tutulmuş lazımi bioloji preparatlar, ləvazimatlar, alətlər, müalicə və fərdi mühafizə vasitələri, dezinfeksiyaedici maddələr və digər vasitələrin istifadəsinə nəzarət edilir;
- ictimaiyyətin məlumatlandırılması və informasiyanın qəbul edilməsi üçün “qaynar telefon xətti” yaradaraq xüsusi əhəmiyyətli məsələlər üzrə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını təşkil edir;
- xəstəliyin epizootoloji tədqiqi və diaqnostikası üzrə baytarlıq mütəxəssislərinin peşə hazırlığının artırılmasına köməklik göstərir;
- respublikanın ərazisində XBT-nin yayılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və risk zonalarının müəyyənləşdirilməsi üçün epizootoloji tədqiqatlar aparılmasını təşkil edir;
- mütəxəssislər tərəfindən müxtəlif təlim proqramlarının hazırlanmasına, təlimlərin keçirilməsinə və ictimai təlimatlandırma işlərinə köməklik göstərir;
- müayinə nəticəsində ayrılmış ştammların saxlanması ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 22 may tarixli 80 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Mikroorqanizm və parazitar xəstəliklərin törədiciləri ştammlarının Milli Kolleksiyanın yaradılması və fəaliyyəti Qaydaları”na uyğun tədbirlər görülür.

### **4.1.2. Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi**

XBT diaqnostikası, ləğvi və profilaktikası dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən tədbirlərin siyahısına daxil olduğu üçün AXA epizootiya zamanı xəstəliyin epizootiyasının öyrənilməsi üçün araşdırmaların aparılması, habelə onun profilaktikası və ləğvi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi üzrə məsuliyyət daşıyan qurumdur. Baş vermiş epizootiyanın aradan qaldırılması üçün AXA tərəfindən aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir:

- ekspert qrupları tərəfindən aparılan araşdırmalarda iştirak etmək;
- profilaktika və ləğv etmə üzrə baytarlıq tədbirlərinin yerinə yetirilməsini təmin etmək;
- XBT aşkar edilən və karantin qoyulan yerlərdə qoruyucu karantin və digər baytarlıq tədbirlərini həyata keçirmək;
- ölmüş heyvanların, yoluxmaya məruz qalmış inventar və avadanlıqların zərərsizləşdirilməsində iştirak etmək;

- XBT-yə qarşı mübarizənin təmin edilməsi üçün baytarlıq preparatlarının və fərdi mühafizə vasitələrinin ehtiyatını yaratmaq;
- təhlükəli hal barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasında iştirak etmək.

### **4.1.3. Ekspert qrupları**

#### **4.1.3.1. Milli ekspert qrupu**

Ekspert qrupu əvvəllər xüsusi təhlükəli heyvan xəstəliklərinin ləğv edilməsi və mübarizəsində çalışmış təcrübəli baytarlıq mütəxəssisləri, elmi tədqiqatçılar və laboratoriya mütəxəssislərindən təşkil edilir. Qrupun işini XBT üzrə ölkə koordinatoru təşkil edir. İlkin epizootik alovlanma və ya xəstəliyə şübhə haqda məlumat verildiyi təqdirdə, RBM-in təyinatı ilə ekspert qrupları müəyyənləşdirilir və qrup ərazisinə səfər edir. Hərtərəfli epizootoloji tədqiqatların aparılması zamanı ekspert qrupu tərəfindən RMB-ə vəziyyət haqda hesabat təqdim edilir (hadisələrin təsviri, riskin qiymətləndirilməsi, mümkün ssenarilər və s.). RMB isə epizootiya zamanı hazırkı vəziyyət barədə müntəzəm olaraq təhlillərin aparılması məqsədilə aidiyyəti üzrə bütün məlumatları ekspert qrupuna verir. Ekspert qrupu, həmçinin, RBM-in gündəlik iş yükündən başqa meydana çıxan digər məsələlərlə (planlaşdırılmış tədbirlərin mümkün nəticələrinin müqayisə edilməsi, fermerlərdən gələn xüsusi təkliflər, diaqnostika prosedurunda dəyişiklik və s.) də məşğul olur. Stabil vaxtlarda ekspert qrupu dünyada XBT xəstəliyi ilə əlaqədar vəziyyət haqda müzakirələrin aparılması, hazırlıqda hər hansı bir çatışmazlıqların aşkar edilməsi, ölkədə sözügedən xəstəlik haqda tədqiqatların aparılması və elmi biliklərin yenilənməsi məqsədilə müntəzəm olaraq müzakirələrin keçirilməsini təşkil edir. Ekspert qrupunun tərkibinə daxil olan hər bir üzv aid olduğu təşkilatı qrupun işində təmsil edir.

Milli ekspert qrupunun tərkibi:

- AQTА-nın Heyvan sağlamlığı şöbəsinin müdirinin müavini, XBT üzrə ölkə koordinatoru - qrupun rəhbəri;
- AXA-nın sədrinin müavini;
- KTN-in Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun epizootoloji tədqiqatlar üzrə əməkdaşı;
- MBL-in direktoru;
- baytarlıq üzrə ictimai birliklərin təmsilçisi.

#### **4.1.3.2. Yerli ekspert qrupu**

Respublikada XBT xəstəliyinin mövcudluğu təsdiq olunarsa, müvafiq YBM tərəfindən yerli səviyyədə mövcud vəziyyətin qiymətləndirilməsi, xəstəliyin ləğv edilməsi strategiyasının tərtib olunması, əhəmiyyətli ola biləcək təkliflərin hazırlanmasını həyata keçirmək məqsədi ilə müvafiq sahələrin mütəxəssislərindən ibarət yerli ekspertlər qrupu təşkil edilir. Yerli ekspert qrupu Milli ekspert qrupu ilə koordinasiyalı şəkildə fəaliyyət göstərir və aidiyyəti məlumatları çatdırır.

Yerli ekspert qrupununun tərkibi:

- AQTА-nın ərazi üzrə regional bölməsinin baytarlıq müfəttişi - qrupun rəhbəri;
- Rayon HSBXİ-dən 1 epizootoloq;
- laboratoriya mütəxəssisi;

- baytarlıq üzrə ictimai birliklərin təmsilçisi.

Qrupun rolu aşağıdakılardan ibarətdir:

- mümkün olan yoluxma mənbəyinin aşkarlanması;
- risk qiymətləndirilməsinin aparılması və bu barədə hesabatın hazırlanması;
- şübhəli hallar baş vermiş yerlərə gediş, xəstəliyin mənbəyi və yayılması ehtimal olunan qeyri-sağlam məntəqədə (ərazidə) vəziyyət, həssas heyvan növləri və baş sayı, habelə yoluxma baş vermiş təsərrüfatda idarəçiliyin təsviri;
- təsərrüfatın həcmi və yerləşməsi, digər təsərrüfatlarla əlaqələrinin təsviri;
- xəstəliyə şübhəli heyvan sayı və xəstəliyin ilkin baş vermə tarixinin dəqiqləşdirilməsi;
- klinik xəstə və ölmüş heyvanlardan patoloji material nümunələrinin götürülmə və göndərilməsinə metodik köməkliliyin göstərilməsi;
- milli ekspert qrupunun ekspertləri ilə qarşılıqlı əlaqənin yaradılması və ehtiyac olduğu təqdirdə, hərtərəfli tədqiqatlar aparmaq üçün əlavə mütəxəssislərin dəvət edilməsi;
- aparılmış müşahidə tədbirləri haqqında hesabatlarla tanışlıq və onların təhlilinin aparılması;
- məlumatların YBM və RBM-ə, həmçinin milli ekspert qrupuna göndərilməsi.

## **5.Xəstəliyin ləğvinə yönəlmiş tədbirlər**

Respublikada XBT baş verərsə “Xırdabuynuzlu heyvanlarda taun xəstəliyinə nəzarət və xəstəliyin aradan qaldırılması üzrə Qlobal Strategiya” üzrə ləğvetmə tədbirləri həyata keçirilir. Yolduxmuş heyvanlar aşkar edilən sürüdə klinik xəstə heyvanlar seçilərək məhv edilir, klinik xəstə olmayan heyvanlar isə XBT vaksini ilə peyvəndlənir. XBT vaxtı sekunda infeksiyalara qarşı müalicə vasitəsi kimi oksitetraslin və xlorotetraslinləndən istifadə etmək olar.

### **5.1. Məhv etmə**

XBT-yə yoluxmuş heyvanlar qansız üsulla, dərisi soyulmadan zərərsizləşdirilir.

### **5.2. Məcburi peyvəndləmə**

XBT-yə yoluxma halının baş verməsi ilə əlaqədar zərurət yarandığı təqdirdə yoluxma və müşahidə zonasına daxil olan heyvanlar, habelə müxtəlif məqsədlərlə daşınma zamanı yarana biləcək epizootik risk faktorları nəzərə alınaraq RBM-in qərarı ilə xəstəliyə qarşı peyvəndləmə həyata keçirilir. Peyvəndləmə zamanı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 aprel 2007-ci il tarixli 66 nömrəli Qərarı ilə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasında baytarlıq preparatlarının aprobeşiyası, ekspertizası, sınaqdan keçirilməsi, dövlət qeydiyyatına alınması və dövlət reyestrinin aparılması, istehsalı, idxalı, saxlanması, daşınması, satışı və istifadəsi Qaydaları”na uyğun dövlət qeydiyyatından keçmiş vaksinlərdən istifadə edilir.

## **6.Kompensasiya ödənişləri**

Heyvan sahiblərinə dəymiş ziyanın ödənilməsi Azərbaycan Respublikasının «Baytarlıq haqqında» Qanununun 24-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Kompensasiya ödənişləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 16 aprel 2007-ci il tarixli 66 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Bir sıra karantin və xüsusi təhlükəli xəstəliklər baş verdikdə, həmin xəstəliklərin ləğv edilməsi zamanı hüquqi və fiziki şəxslərə dəymiş maddi ziyanın əvəzinin ödənilməsi Qaydaları” ilə nizamlanır.

## Əlavə 1: XBT üzrə tədqiqat forması

Təsərrüfatın adı: \_\_\_\_\_

Ünvan \_\_\_\_\_

(rayon, kənd/qəsəbə, küçə)

Təsərrüfatın sahibi \_\_\_\_\_

(adı, soyadı, atasının adı və ya hüquqi şəxsin adı)

Telefon: \_\_\_\_\_

Mülkiyyət quruluşu:           Özəl                       Birgə                       Dövlət

Xəstəliyin məntəqədə qeydə alınma nömrəsi:

Xəstəlik hadisəsinin təsnifatı:   Şübhəli olan    Ehtimal olunan

Müşahidə növü:           Aktiv                       Passiv

Fəal müşahidə vaxtı aşkar olunub:   Bəli    Xeyr

Alovlanma ilə əlaqəsi:           Bəli    Xeyr

İlkin məlumatı verdi: \_\_\_\_\_ Verilmə tarixi: \_\_\_\_\_

Tədqiqatçının adı: \_\_\_\_\_ Tədqiqat aparılma tarixi: \_\_\_\_\_

### **Təsərrüfat haqqında məlumat**

Sürü/Heyvan Növləri haqqında məlumat

Sürünün N-si	Heyvanın növü	Cəmi	Ölmüş	Xəstə	Əlavə qeydlər	Əlamətlərin başlanma tarixi

İstehsal istiqaməti:           Südlük    Ətlik    Kökəltmə    Yetişdirmə    Yun    Qoşqu   
Digər \_\_\_\_\_

Yerdəyişmə növü:   Stasionar açıq havada    Mövsumi    Otlaqda    Stasionar tövlədə

Otlaq modeli:           Sərbəst otarma    Bağlı yemləmə    Otlaq yoxdur

### **Epizootoloji Anamnez**

Heyvan sahibi xəstəlik barədə əvvəllər eşidibmi? Xeyr    Bəli    Kimdən/Nə vaxt \_\_\_\_\_

Yeni heyvanlar sürüyə (son 12 ay ərzində) gətirilibmi? Xeyr    Bəli

Nə vaxt/Hardan/Hansı heyvan \_\_\_\_\_

Süd və ya süd məhsulları satılıbmı? Xeyr    Bəli    Haraya/Nə vaxt \_\_\_\_\_

Ət və ya diri heyvan satılıbmı? Xeyr    Bəli    Haraya/Nə vaxt \_\_\_\_\_

Yemin mənbəyi \_\_\_\_\_

Vəhşi heyvanlarla təmas olubmu? Xeyr  Bəli  Nə vaxt/Hansı heyvan/Necə \_\_\_\_\_

### **Kliniki simptomlar**

Yemdən imtina <input type="checkbox"/>	Qızdırma <input type="checkbox"/>	Axsaqlıq <input type="checkbox"/>	Südü azalması <input type="checkbox"/>	Tənqinəfəslik <input type="checkbox"/>
Burun ifrazatı <input type="checkbox"/>	Göz ifrazatı <input type="checkbox"/>	Ağız suyunun axması <input type="checkbox"/>	Stomatit <input type="checkbox"/>	Dil üzərində yaralar <input type="checkbox"/>
Dəri üzərində yaralar <input type="checkbox"/>	Nevroloji simptomlar <input type="checkbox"/>	İshal <input type="checkbox"/>	Şişmiş oynaqlar <input type="checkbox"/>	Tələfatın olması <input type="checkbox"/>
Abort <input type="checkbox"/>	Digər simptomlar: _____ kliniki _____			

### **Peyvəndləmə haqqında məlumat**

Xəstəliyin adı	Peyvəndləmənin tarixi	Heyvanın növü	Heyvanın sayı, baş	Peyvəndin adı	Peyvəndin üsulu	Seriya N-si	İstehsalçının adı və ünvanı	Qeydlər

### **Müalicə haqqında məlumat**

Xəstəliyin adı	Müalicənin tarixi	Heyvanın növü	Heyvan sayı, baş	Müalicə preparatının adı	Müalicə	Preparatın seriya N-si	İstehsalçının adı və ünvanı	Müalicə müddəti	Qeydlər

### **Kliniki Diaqnozlar**

Ehtimal edilən diaqnoz	Tarix

### **Nümunə götürülmüş heyvanlar barədə məlumat**



Sürünün N-si	Heyvanın Q/N	Heyvanın növü	Yaşı	Cinsiyyəti	Kliniki əlamətləri	Heyvanın vəziyyəti

***Nümunələrin qeydiyyatı***

Nümunənin növü	Nümunənin məntəqədə Q/N	Heyvanın Q/N-si	Heyvanın növü	Toplayan təşkilat	Toplayan şəxs	Toplama tarixi	Nümunə göndərilən təşkilatın adı